

SANDRA BERNOTAITĖ. VIENĄ LEGENDĄ KURIANTI BENDRIJA (5)

Su tam tikru apmaudu ar net nostalgija praeičiai dūsaujama apie tai, kad lietuviai, deja, neturi savo tautinio epo. Vis bandoma rasti jį - gal buvo parašytas, tik pasimetė archyvuose? Negali žinoti, gal ir pasimetė. Baisu įsivaizduoti, kokios apimties bibliotekos nuolat sudega, nuskęsta, supūna, neperduotos ateities

kartoms. Ir tūkstantmečius raštą turinčiųjų istorijoje taip, o mes juk ne taip ir seniai sumojome dėlioti savo mintis lotyniškėmis raidėmis.

Nepalengvina kaimynų atvejis: štai suomiai turi „Kalevalą“, ir pasaulis ja domisi kaip originalaus epo pavyzdžiu. Kodėl mes negalėtume parašyti ko nors panašaus? Kartais susigriebus ir parašoma šis bei tas panašaus. Apima laikinas džiugesys. Paskui apmaudas - dar didesnis, nes nekokybiška literatūra netaps vertinga, net jeigu tautinė...

Wikipedia rašo, kad lietuvių epas - Kristijono Donelaičio „Metai“. Būtų neblogas variantas, bet... poemoje nėra herojaus. Tiesą sakant, kalbama joje ne apie herojinius laikus, o uroborinę valstiečių salą, ir atsispindi joje ne didvyrio, o vergo likimas. Būrai už mūšio lauką ar pergalę prieš drakoną artimesnė „bulvės metafizika“. Dirbk, valgyk, mokėk duoklę Dievui ir ciesoriui - paprasta filosofija: „Tas žmogus, kurs daug trūsinėjęs bei prisivargęs / Savo prastus valgius vis su pasimėgimu valgo, / O prisivalgęs ir viernai dėkavojęs dievui / Linksmas, sveiks ir

drūts miegot į patalą kopa, - / Tas apgauna tą, kurs vis kasdien išsirėdęs, / Ale dūsaudams ir vis sirgdams nutveria šaukštą!“

Donelaičio išvelgtas natūralus valstiečio gyvenimo cikliškumas sutampa netgi su kūrinio pasirinktąja forma. Lietuvis čia – gamtos vaikas, jo pasaulis tebėra ištisas gamtos procesas, kuriame senovės graikai būtinai ieškotų tiesiaeigės nepaprastų įvykių sekos – išskirtinio žmogaus, didvyrio. Jeigu, pavyzdžiui, Lauras ar Pričkus būtų sumaištavęs prieš gamtą (ar Dievą), prieš cikliškumą, prieš savo aplinkos tvarką, būtų atsiradęs konfliktas, o iš jo – veiksmas ir atoveiksmis. Jeigu Donelaitis iš hebrajiškų-romėniškų legendų (Biblijos) būtų pasimokęs, kaip kūrinyje sukurti konfliktą... Bet nebuvo jokio „jeigu“, ir turim tai, ką turim. Nenuostabu, kad skaitydami „Metus“ katarsio nepatiriame, ir nieko, be istorinio smalsumo ir kikenimo dėl praščiokų kalbos, šis kūrinys nesužadina. Dar smagiau, kai šalia padedi faktą: tuo pat metu, kai kūrė pastorius Donelaitis, savo traktatus rašė filosofas Kantas.

Taip jau išėjo, kad peršokome Renesansą ir iš Viduramžių patekome tiesiai į Apšvietą. Daug kultūrinių dalykų skolinomės iš senųjų Vakarų, ir tai jokia gėda ar bėda. Jei sodo obelis skiepijame geresnių rūšių šakelėmis, ir vaisiai nuo to tik saldesni, kodėl to paties nepadarius su mokslo ir meno vaisiais? Gal mes ir prasnaudėme keletą globalinių perversmų, taikiai sau gyvendami miškų erčiose, užtat šiandien galime daugiau papasakoti apie gyvenimą laukinį („raw“) ir ekologišką.

Lietuviams ne taip sunku, kaip, pavyzdžiui, Australijos aborigenams, kurie kaktomuša susitiko su Vakarų kolonistais, būdami žmonėmis iš Akmens amžiaus. Man įdomu buvo iš pirmų lūpų išgirsti pasirinktąją jų išgyvenimo strategiją: praeitin sugrįžti neįmanoma, būti šiuolaikiniu reikštų priimti svetimą gyvenimo būdą, prarasti savo autentiškumą. Vienintelis kelias – rėžti paralelinę liniją, jungti praeitį su dabartimi ir kurti visai naują aborigeniškąją kultūrą, turinčią tradicijos žymių, tačiau modernią. Gimti iš naujo – tokia tat Australijos aborigenų perspektyva.

Aborigenų mergaitė ant buvusio vienuolyno sienos

Visai tikėtina, kad visi mes, tiek aborigenai (lot. ab origine – nuo pradžios), tiek sėslūs kolonistai, gyvename slenkstiniame amžiuje, laikais, kurių pasikeitusios sąmonės kol kas negalime apčiuopti, nors turime ir praeitos, ir naujosios epochos bruožų. Kismą išgyvendamas, negali jo matyti iš šono, įvertinti. Gali būti, kad protu esame trečiajame tūkstantmetyje, o dvasia vis dar ieško „senųjų vertybių“ ir su jomis tapatinasi. Visgi pokyčiai neišvengiami, nes esame veikiami kintančio požiūrio į religijas, lytis, pinigus, mobilumą, politines sienas, maistą, mokslą, gyvūniją, psichiką, mirtį ir t. t.

Atrodę nepajudinami, esminiai dalykai negrįžtamai keičiasi. Šiandien per vėlu rinkti tautosaką, tarsi gyventum Romantizmo amžiuje, ir turbūt neįmanoma ją taip išgyventi, taip giliai perleisti per save, kad iš elementų sudėliotum tautinį epą, kaip tai padarė Elias Lönnrotas, „Kalevalos“ autorius. Šiandien per vėlu apdainuoti epinio amžiaus herojų, nes paprastai jo lytis vyriška, o žygių esmė – kad ir kokia tauri būtų priežastis – žudymas. Šitie dalykai tebeegzistuoja smurtinėse Holivudo pasakose ir kompiuteriniuose žaidimuose – galbūt ten jiems ir vieta. Žinoma, vis dar yra šalių, kurių vadovai demonstruoja patino potenciją, o gebėjimą būti tironu vis dar nemaža dalis žmonijos (tiek vyrų, tiek moterų) vertina kaip valdovo talentą. Bet tai praeities pasaulio traukuliai.

Šiandien legenda kuriama kitomis priemonėmis, negu buvo prieš raštą. Pasakojimą balsu pakeitė pasakojimas raštu, o ši – visai įmanoma – keičia pasakojimas vaizdu. Keičiasi ne tik tas, kuris pasakoja, bet ir tas, kuris klausosi. Nors simultaniško bendruomeninio patyrimo vis dar niekas negali pakeisti (todėl mums reikia mitingų, teatrų, koncertų stadionuose, televizijos ir bestselerių). Gebėjimas kurti istoriją sumenksta prieš „pįjarą“ – gebėjimą aprėpti kuo didesnę

auditoriją, į kurios sąmonę įsismelks toje istorijoje užkoduota potekstė. Nuomonės nepakeisi, jei žmogus ją jau turi. Tačiau įmanoma atakuoti protą tuomet, kai jis dar nesusipažinęs su problema, dar atviras, neapsisprendęs.

Sykį internete aptikau nerimą keliantį projektą: kažkoks entuziastas ketino į vieną internetinį puslapį sudėti informaciją apie pasaulį, „teisingą“ informaciją, visus „gerus“ kūrinius, sykį ir visiems laikams nutraukti diskusijas apie kūrinių, reiškinių, istorijos teisingumą ir vertingumą. Pakaks variantų! Parašykime vieną knygą. Pateikime skaitytojui vieną legendą. Su šita idėja entuziastas kreipėsi į Lietuvos seimą, prašydamas moralinės ir finansinės paramos. Laimei, negavo nei paramos, nei turbūt dėmesio... Tačiau komentatorių ir rėmėjų nepritrūko. Kai pagalvoji, tai nestebina, bet ir ne ramina. Kas būtų, jeigu tokiems kas nors pateiktų vieną pasaulio atvaizdą, vieną legendą? Tokia auditorija priims, įsisavins, suvirškins ir skleis žinią, kaip savą, nes ji nemąsto kritiškai, nelavina savęs prieštarinomis nuomonėmis, tik pageidauja ramybės ir vertina kategoriškumą. Reikalauja ne klausimų, o atsakymų – prašosi propagandos.

Kad ir kaip keistai skamba, proto miegas – baisiausias dalykas, kuris gali mus ištikti. Negalime sau leisti būti mažiau skausmingais, pamiršti istorijos pamokas: išdidų pasitikėjimą, kad „daugiau taip nebus“, temdo mums nepavaldžios duotybės. Politinis laikmečio sudėtingumas: istorija tampa rišli ir pusės aiškios tik gerokai post factum. Problemos daugiasluoksniškumas: aukos pusė taip pat žudo, žudiko pusė taip pat gelbėja. Nepažini žmogaus tamsioji pusė, kylanti iš sąmonės. Intelektas neužtikrina, kad bus tarnaujama humanizmui, bet kritiškas protas gali išgelbėti. Etikos (moralės) normas reikia nuolat atnaujinti, kurti visiems drauge, neišskiriant stipriųjų, nenustumiant mažųjų. Užmarštis ne visada geriausias vaistas nuo praeities įvykių skausmo: svarbus sugebėjimas pripažinti tragediją, viešai ir privačiai gedėti. Smurtas tarp žmonių turbūt nesibaigs, iki šiol pasaulyje egzistuoja tokie dalykai, kaip vergovė, rasinė nelygybė, vaikų išnaudojimas... Bet tegul nesibaigs ir klausimai, prasidedantys žodžiu kodėl.

Begalvis herojus

Norisi pabrėžti tokį dalyką: legenda kuriama, ji niekada nebus sukurta. Ir niekada nebus tik viena vienintelė, be variantų. Legendos bruožai – prieštaravimas, disputas ir konfliktas. Jos centre – žmogus, o ne grupės, tautos, rasės, dėl savo skaitlingumo virstančios statistika, gal ir išpūdinga, tačiau sunkiai atjaučiama.

Legenda – ne atsakymas, o nuolatinis procesas. Mat žmogaus ir pasaulio esmėje yra paradoksas. Tai, kas yra teisinga, yra ir neteisinga. Tai, kas vertinga, yra ir nevertinga. Tai, kas amžina, taip pat ir mirtinga. Šito paradokso akivaizdoje turime elgtis taip, tarsi žinotume ir nežinotume. Tarsi drauge rašytume romaną be pabaigos, kurio veikėjai esame mes, bendruomenė, aklame gamtos cikliškume daranti maištingus judesius – simultaniškus veiksmus tuščiam laike.

Gyventi reiškia būti laike. Būtent laikiškumas, laiko linija (deadline), skiria amžinybę nuo tikrovės, nemirtingumo zoną nuo mirtingumo zonos. Be laiko negali būti legendos. Be legendos nesuvoktume savo gyvenimo, savo laiko.

Sandra Bernotaitė

(pabaiga)

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

